

“Монетарната теория е като японска градина. Тя притежава естетическо единство , родено от разнообразието; измамна красота, криеща сложна реалност; външна непретенциозност, разлагаща се във все по-дълбоки перспективи. И двете могат да се оценяват по достойнство само, ако се разглеждат от много различни страни, само ако се изучават спокойно, но задълбочено. И двете имат елементи, които могат да се съзерцават независимо от цялото, но все пак се осъществяват напълно единствено като част от цялото.”

Милтън Фридман

“Оптималното количество пари”

През 50-те години на нашия век, теоретиците от чикагската и вирджинската школа успяват да накарат буржоазните икономисти да преосмислят концепциите си, поглеждайки от един по-нов ъгъл. Това е времето на “неокласическия ренесанс”, белязан от титаничната борба между кейнсианството и новите течения.

Представители на неолиберализма в САЩ са Едуард Чембърлейн, Морис Копеланд, Бенджамин Андерсен и други.

Но онзи, когото Гълбрайт нарича “вероятно най-внушителната фигура в икономическата теория през втората половина на двадесети век”, е проф. Милтън Фридман-създателят на монетаризма (терминът е предложен от К.Брунер).

Милтън Фридман е роден на 31.07.1912 год. в Ню Йорк в семейството на еврейски имигранти. Баща му умира, когато е едва на 15 години. Въпреки финансовите трудности, той спечелва стипендия и така през 1932 год. завършва Рутгерския университет. Негови учители там са Хомер Джоунс и Артър Бърнс. Премества се в Чикаго, където са му предоставени подходящи условия и започва изследванията си под ръководството на Франк Найт, Лойд Миндс и Г.Самънс. През 1933-1934 отново се премества, притиснат от финансови затруднения. Напуска Чикагския и се прехвърля в

Колумбийския университет, където му е отпусната стипендия. Там негови учители са Уесли Мичъл, Дж.М.Кларк и Харолд Хотелинг. От този период е трудът му “Доходи от независима професионална практика”(1945год.), в резултат от сътрудничеството му с Националното бюро за икономически изследвания, започнало през 1937 год. А от 1935 работи и за Националния комитет за ресурси на САЩ.

През 1938 год. Фридман се оженва за Х.Роуз-имат син и дъщеря.

През 1940 год. за кратко време е гост професор по икономика в Уискънсин. През Втората Световна Война, Фридман работи във финансовото министерство наСАЩ и в отдела за военни изследвания на Колумбийския университет. През 1948 год. се връща в Чикагския университет, където работи като преподавател. През 1953 год. излиза туръд му “Изследвания в областта на количествената теория за парите”, с който поставя началото на развитието на монетаризма. През 1967г. Фридман е избран за президент на Американската икономическа асоциация, а през 1976г. става Нобелов лауреат в областта на икономиката.

Фридман започва да публикува изследванията си през 1934г., когато е едва 22-годишен. Някои от по-значимите му трудове са:

“Капитализъм и свобода” (1962г.);

“Теория на цените” (1962г.);

“Монетарната история на САЩ: 1876-1960“ (1963г.);

“Свобода на избора” (1980г.);

“Инфлацията- причини и последици” (1963г.);

“Оптималното количество пари” (1969г.);

“Програма за монетарна стабилност” (1960г.);

“Протест на един икономист: стълбове в политическата икономия” (1975г.) и много други.

Творчеството на Фридман често се разделя на три периода: 1946-1955- период на изследвания в областта на макроикономиката; 1956-1975- монетаристични изследвания; след 1975- икономико-философски изследвания.

Монетаризмът се налага като господстваща икономическа теория, едва през 70-те години. В този момент икономиката е в криза, инфлацията е “безкомпромисна”, безработицата расте, а икономическия растеж се забавя. Теоретическият подход при анализа на икономическите въпроси се е провалил, а монетаризма е по-актуален от всякога. Победата над кейнсианството е явна.

Тод Бухолц, в своята книга “Живи идеи от мъртви икономисти”, пише:

“Кейнс започва като монетарист, съзрява като кейнсианец. Фридман започва като кейнсианец, а съзрява като монетарист.”

Ето защо ще отбележа основните “пунктове” във Фридмановата концепция, в съпоставка с тази на Кейнс:

q Парите са “бога” в монетарната “религия”. Основни фактори, влияещи върху динамиката на националния доход и формирането на цикъла за кейнсианците, са инвестициите и потреблението. На тяхно място монетаристите определят парите, като

такъв фактор.

q За Кейнс, функцията на търсенето на пари е неустойчива; за Фридман-стабилността и е от изключително значение и се определя от устойчивата склонност към спестяване.

q Според монетаристите, несъответствието между търсенето и предлагането на пари е в основата на цикличните колебания. Нестабилното парично предлагане е маловажно за Кейнс.

q Различен е механизмът на влияние на изменението в парично обръщение, върху динамиката на националния доход. Според кейнсианците, това въздействие става, чрез промяна в нивото на процента, което влияе върху равнището на инвестициите, а от там и върху националния доход. За монетаристите, изменението на паричната маса влияе на номиналния доход, което се отразява едновременно и на равнището на цените, и на реалния доход.

Но в какво отношение се разпределя това влияние върху равнището на цените и реалния доход?

q Фридман определя два фактора, които влияят на това отношение. От една страна определящо е съотношението между текущото равнище на производство и равнището, съответстващо на пълна заетост. В този случай, Фридмановата концепция е близка до тази на Кейнс, според който истинска инфлация започва само при постигането на пълна заетост в икономиката. Тоест равнището на заетост би увеличило цените, а не реалния доход. От друга страна, определящ фактор е и очакванията за равнището на цените. Важно място в теорията на монетаристите заемат инфлационните очаквания и най-вече схващането, че причина за инфлациите е нарастването на паричната маса в обръщение.

И все пак- кои са основните моменти във Фридмановата теория?

За отправна точка в историята на развитието на монетаризма, се смята трудът на

Фридман “Изследванеия в областта на количествената теория за парите” (1945г.). Тук, тази теория (на Ървинг Фишер), е доразвита и преобразувана в теория за търсенето на пари. Количествената теория за парите се свежда до равенството:

$$M \cdot Y = P \cdot Q ,$$

с което Фридман се занимава и в по-нататъшни свои трудове.

Той за пръв път въвежда и някои нови понятия. Това е терминът “постоянен доход”, под който разбира средната величина на дохода на участниците в стопанския процес. Още: “номинален доход”, който е резултат от увеличаването на парите (една част от тях увеличават цените, а друга- реалния доход). Чрез него обяснява цикличните колебания в икономиката. Той борави и още с едно понятие – “естествена норма на безработица”, която се изменя под влиянието на реални променливи, реалната заплата. Елементите на “естествената норма на безработица” са доброволен и фрикционен.

Ключово място в монетарната теория заема проблема за инфлацията. Според Фридман инфлацията е чисто парично явление, породено от увеличаването на паричната маса в обръщение.

Милтън Фридман се занимава и с въпроса за механизма на цените. Той определя три функции на цените: информационна (носят в себе си информация, например за дефицита на ресурси и т.н.); стимулираща(стимулира хората да произвеждат, използвайки възможно най-икономично ресурсите); разпределителна (обосновава защо и колко получава даден субект).

Фридман се обявява против кейнсианското схващане за необходимостта от държавна намеса в икономиката. И все пак, той допуска такава що се отнася до регулирането на паричната маса в обръщение. При това тя трябва да е в полза на частния сектор. Според него съществува тясна връзка между политическата свобода и свободния пазар. Той разработва икономическа политика, чиято основна цел е да ограничи функциите на политическите органи по контрола на стопанската дейност, защото главната заплаха за свободата той вижда в принуждаващата сила на властника. Капиталистическата икономика притежава надеждни саморегулатори за да поддържа

икономическо равновесие.

Тези основни свои схващания, Фридман анализира и в труда си “Немирството на парите”.

“Money mischief(Episodes in Monetary History)” е публикувана през 1992г. Някои от главите излизат отделно в по-ранни варианти: глави 3 и 4 в “ Джърнъл във политикъл иконъми” (декември 1990 год.); глава 6 в “Джърнъл във икономик перспективс” (есента на 1990 г.); глава 7 в “Джърнъл във политикъл иконъми” (февруари 1992 г.) и глава 10 в “ Банк във Джъпан монетари енд икономикс стъдис”(септември 1985 г.), както самия Фридман уточнява това.

Книгата е написана в института “Хувър”, където директорът У. Глен Камбъл и приемника му Джон Рейзиън осигуряват на автора условия за работа . Хората, на които Фридман благодари за познанията и съветите са : Ана Джейкъбсън Шуорц, Глория Валантайн , Уилям Йованович, Мариана Лейт и съпругата му Роуз.

Книгата съдържа 11 глави , в които Фридман анализира и утвърждава своите схващания; разказва една своеобразна история на “ немирните пари” в САЩ и други страни.

Нека разгледаме поотделно и последователно всяка една от главите, като с оглед на проблематиката и значимостта им за монетарната теория, ще се спрем по- подробно на две от тях.

Фридман започва с кратък разказ за каменните пари на остров Яп. Колкото абсурдно и смешно звучи разказът, толкова заинтригуващ е и изводът за условността на “ парите”.

С този въпрос започва и втората глава- “Мистерията на парите”. Тук авторът схваща парите като актив. Водещият въпрос , който поставя е : “ От какво зависи колко може да си купи човек със зелената петдоларова банкнота?”

Анализът започва с дефиницията на номинално и реално количество пари. За Фридман, номиналното количество пари е “броят долари”, а реалното- “количеството стоки и услуги, което може да се закупи с номиналното”. В своите разсъждения авторът приема дохода (и по-точно запасът от налични пари) за изразител на това количество. Хората са тези, които определят реалното количество пари, чрез своето търсене. Два фактора влияят върху решението им колко пари в брой да имат – “по-лезността на запасите от налични пари” и “цената от владееенето на запаси от налични пари”. Според Фридман, същ-ността на първият фактор се изразява в това, че запасите от налични пари служат като средство за отделяне на актовете на покупката и продажбата. Това е “основната съзидателна функция на парите”. От друга страна, човекът иска да се подсигури в случай на непредвидени обстоятелства в бъдещето.

Другият фактор, който разглежда Фридман- цената, е определящ в смисъла на натрупания актив от пари, който би могъл да поглъща средства за поддръжка (например: лихвата от ипотека).

Естествено е и тук да се направи разликата между номиналната и реалната възвръщаемост от дохода. Според автора значение има втората величина. В дългосрочен период реалният доход остава приблизително на същото равнище, а в краткосрочен- възможно е очакваният и действителният доход да са съвсем различни.

Хората, според Фридман, предпочитат да държат пари в брой, поради сигурността за номиналния доход, но те не могат да определят, предвидят реалния доход от парите.

По-нататък Фридман отново се връща към водещият въпрос: какво определя колко може да се закупи със зелената петдоларова банкнота?

Този път насочва анализа си към предлагането и търсенето. Както вече беше споменато, запасите от пари в брой са полезни и предпочитани от отделния индивид, за да може той да преодолее евентуални затруднения в бъдещето, свързани с несъот-ветствието между приходи и разходи.

В ситуацията, която разглежда, авторът стига до извода, че количеството на парите не определя полезността им за обществото. Тук той цитира Дейвид Хюм :

“ За вътрешното благоденствие на една държава няма абсолютно никакво значение дали парите са в по-голямо или по-малко количество... Това , което има значение, са измененията в количеството пари в условията на търсенето на пари.

Фридман разглежда една хипотетична ситуация, в контекста на която прави последващите си разсъждения. Основаната и постановка се отнася до хеликоптер, който “ пуска от небето допълнителни пари, равни на количеството, което вече е в обръщение”.

Първоначално предполага, че този “дар от небето” е еднократно събитие. Разсъжденията му в този случай вървят в следната логика. Всеки човек би искал да намали запасите си от пари в брой. Ето защо той ще харчи повече, отколкото получава. Но неговите разходи са приходи за някой друг. Парите се “ завъртат” меду отделните членове на обществото и не могат просто да изчезнат. Крайният резултат е :”допълнителните хартийки няма да променят основните условия в обществото”. Преходът към този резултат за Фридман, е почти невъзможно да се предвиди. Той би могъл да се изрази в мигновена корекция на цените, както е възможно и тази корекция да се осъществи като твърде продължителен процес.

По-нататък Фридман усложнява ситуацията-“Количеството пари в брой, получено от всяко лице, се определя единствено от случайността”. Изводът му за крайното състояние е същият. Промяната в номиналното количество пари в брой ще повлияе само на предпочитанията на хората относно парите в брой.

Фридман отново усложнява ситуацията с допускането, че пускането на пари от небето не е еднократно, а постоянно явление. Сега лицето може да запази равнищато на реалните си запаси от доход, като прибавя всички допълнителни пари към номиналните запаси, за да компенсира увеличението на цените. Отново попадаме на същият краен резултат- хеликоптерът не е променил никое основно условие в обществото. Тук Фридман успява по-конкретно да определи прехода. Според него, инфлацията трябва да превишава своето дългосрочно равновесно равнище, а движението и да бъде циклично.

От тук авторът прави важен извод за “ключовият елемент от монетарните теории за икономическите цикли”. Това според него е : “необходимостта от повишение в темпа на изменение на цените и на дохода”.

Чрез този хипотетичен пример, Фридман за пореден път утвърждава основни принципи на монетарната теория, а именно:ключовото значение на разграничението между номиналното и реалното количество пари; парадоксалната разлика между “видимостта за отделния човек и реалността за обществото”, която се явява според него “основния източник на повечето монетарни немирства”; значението на опитите, както то е изразено в разграничението между очакваното и действителното.

Както вече беше споменато, Фридман доразвива количествената теория за парите, която може да се обобщи в уравнението на Ървинг Фишер – “най великият икономист, раждан някога в Съединените щати” (според Фридман) . В същност първо-началният вариант на уравнението е на Саймън Нюкъм от края на 19 век. В тази глава , авторът отделя място и на равенството :

$$M.V=P.T ,$$

където: М е номиналното количество пари;

V е скоростта на обръщението (колко пъти средно се използва един долар за покупка в определен период от време);

P е средна цена или индекс на средната цена за закупените стоки и услуги;

T означава сделките, т.е. общото количество закупени стоки и услуги. По- късно T е заменено с Y - реалния доход или реалния брутен национален продукт.

Според Фридман това равенство изразява двустранното счетоводно записване. По – важното заключение, което той прави е , че чрез уравнението ефективно може да се анализира ефекта на измененията в обстоятелствата. То има “ основополагаща роля в монетарната теория”.

Фридман продължава с въпроса за изменението на количеството пари. Основен източник (а и единствен след 1971 г.) на тези из-менения са действията на държавата. Почти до края на главата , той предава част от историята на сеченето на монети и “ от-ношението” на държавата към тях.

В заключението към тази глава , Фридман очертава основните си изводи . Накратко те са :

q Съществува връзка между темпа на нарастване на количеството пари и темпа на нарастване на номиналния доход.

q В краткосрочен план тази връзка е по неясна, тъй като нарастването в дохода се определя от нарастването на количеството пари в един по- ранен период от време.

q Това “забавяне” варира в различни граници, като за повечето западни страни се определя на шест – девет месеца.

q Нарастванията в номиналния доход и на паричната маса не са равни и дори доста се различават.

q Темпът на ръста в номиналния доход почти не влияе върху цените, а въздействието му е изключително върху про-дукцията.

q Влиянието върху цените се проявява едва след средно 12-18 месеца.Следователно цялото “ забавяне” възлиза на средно около две години.

q Като резултат от изследванията му (заедно с Ана Шуорц) Фридман стига до извода, че “измененията в паричната маса са...последница, но и самостоятелен източник на изменения в паричния доход и цените. Това е взаимодействие, като парите съвсем очевидно са старшият партньор в по-дългосрочната динамика и в по-големите циклични изменения и по-скоро равноправен партньор на паричния доход и цените в краткосрочните и по-плавните промени”. Според него монетарната криза (свързана с намаляването на количеството пари) предпоставя и обуславя големите депресии.

q “Инфлацията е винаги и навсякъде монетарно явление” и е резултат от прекомерно бързото нарастване на количеството пари. На този проблем Фридман посвещава цяла глава от книгата, която ще бъде разгледана подробно по-долу.

q Авторът определя влиянието на ръста на паричната маса върху движението на лихвените проценти. То според него е първоначално спадане и последващо повишаване.

Така завършва “Мистерията на парите”.

Следващите няколко глави представляват разказ за конкретни исторически събития - за “лутанията” по установяването на паричния стандарт и последствията от това.

“Престъплението от 1873 година” е първоначално стряскащото заглавие на третата глава. Тук става въпрос за това, как златото “побеждава” среброто и за законът, който дава началото на този победен поход.

Законът за сеченето на монети от 1792 година определя долара за основната парична единица в САЩ. Един долар се равнява на 371,25 грана чисто сребро или 24,75 грана чисто злато, т.е. установеното отношение е 15 към 1, а паричният стандарт в САЩ е биметализъм. До 1834 г. като пари на практика се използва само среброто. Когато пазарното съотношение превишава установеното, монетният двор се препълва със сребро и никакво злато. През 1834 г. се установява новото съотношение - 16 към 1. Златото става действителен стандарт. Но през Гражданската война, необходимостта от финансови средства, налага въвеждането на книжни пари. Стигаме до въпросната

1873 г. Законът за сеченето на монети (от тази година) изброява монетите, които ще се сечат, но в списъка не се включва стандартния сребърен долар. Това е краят на биметализма в САЩ.

Фридман прави задълбочен анализ на ситуацията след 1873 г. и хипотетичните последици, които биха настъпили, ако този един ред не беше изпуснат от закона. Изводът, до който достига е, че сребърният стандарт би довел до много по-стабилно ценово равнище и почти сигурно би предотвратил “трусовете” от периода 1891 – 1897 г. А при стабилна икономика на САЩ би била и по-стабилна и цялостната световна икономика.

Присъдата на Фридман за Закона за сеченето на монети от 1873 г. и златният стандарт е: “грешка с изключително неб-лагоприятни последици”.

Той продължава и задълбочава анализа си в четвърта глава, където обяснява емпирично заключенията от предходната.

Проблемите на паричния стандарт се отнасят и в следващата пета глава:

“ Не бива да увенчавате челото на труда с този трънен венец. Не бива да разпъвате човечеството на кръст от злато.”

Това са силни думи с цветиста реторика, изречени от също толкова колоритен човек – Уилям Дженингс Брайън. Той се кан-дидатира за президент, но не успява да се “пребори” с цианидния процес (за извличане на злато). Заедно с Брайън се провалят и шансовете за възвръщането на среброто и биметализма. Фридман дава още един “изумителен пример” за сериозните последици от наглед незначителното монетарно събитие.

В следващата глава той насочва вниманието си към биметализма – въпрос, който поражда един от най – ожесточените спорове сред икономистите през 19 век. Фридман, създателят на монетаризма, изненадващо отхвърля традиционното схващане

на монетаристите , че биметализмът е “нестабилна и незадоволителна парична система,предполагаща често редуване на алтернативни монометални системи” и че по-добрият вариант е монометализмът и то- златният.

Според Фридман технологичесткото развитие през 20-ти век опровергава повечето от доводите на противниците на биметализма от 19-ти век.

Също толкова заинтригуваща е и историята , която той разказва в седмата глава – за Американската програма за изкупуване на сребро, въведена от президента Франклин Делано Рузвелт през 1933 година и хиперинфлацията в Китай. Не може да се твърди със сигурност, че тази програма е причината за изването на комунистите на власт в Китай, но според Фридман : “ако я нямаше тази програма...шансовете да се избегне катаст-рофата щяха да бъдат по-големи- и за Китай , и за Съединените щати”.

Стигаме до осмата глава,озаглавена “Причините и церът за инфлацията”.

Основната теза, която илюстрира и чрез разсъждения, и чрез ре-дица примери, е че “инфлацията винаги и навсякъде е монетарно явление”.

“На мен ...не ми е известен пример в историята, когато една значителна и продължителна инфлация да не е била придружена от общо взето съответстващо и бързо нарастване на количеството пари; не ми е известен пример за бързо нарастване на количеството пари, което да не е било придружено от общо взето съответстваща му значителна инфлация.”

В подкрепа на това си твърдение, Фридман дава и анализира конкретни исторически примери от САЩ, Великобритания, Германия, Япония, Бразилия. Той заклеява като единствен виновник за инфлацията правителствата, тъй като само те имат “силата” да предизвикат прекомерен ръст на паричната маса.

Фридман предлага “цер за инфлацията”- според него това е лесно. Трудността той вижда в прилагането му. Защо? Ясно е какво трябва да се направи за възпирането на

инфлационния процес – правителството да увеличава по-бавно количеството пари. Но това “ лечение” е твърде дълъг процес с болезнен страничен ефект.

Авторът прави много интересна, оригинална и същевременно много сполучлива аналогия между инфлацията и алкохолизма.

Първоначалните ефекти от ръста на паричната маса изглеждат приятни- настъпва икономическо оживление, увеличават се работните места, правителството харчи повече, без да ощетява някой друг. Едва по- късно този процес води до завъртане по инф-лационната спирала. Нарастналите разходи повишават цените. Съответно покупателната способност на работниците намалява. Предприятията установяват, че поради нарастналите разходи, по- голямото количество реализирана продукция не увеличава печалбите. Ето защо се налага повишаването на цените да е с по- бърз темп от ръста на обема и (реализирана продукция). Стига се до веригата : по-високи цени, по-малко оживено търсене, инф-лация, стагнация.

Първоначално никой не обръща внимание на инфлацията като сериозен проблем, който изисква мерки за отстраняването му. От друга страна инфлацията носи печалба на някои членове на об-ществото, поради което те нямат интерес от “ излекуването” .

Твърде плашещ за обществото е и страничният ефект от “ ле-карството” – по-малък икономически растеж, висока безработица и последици, които се усещат чак след една, две години.

Това според Фридман са причините “излекуването” да е толкова трудно.

Авторът изследва и причините за съществуването и начинът да се смекчи страничният ефект. Основната причина, която той изтъква е , че при нарастването на паричната маса, стопанските субекти първоначално реагират неадекватно, което “ подхранва” инфлационния процес.

Как всъщност протича той? Нарастването на количеството пари увеличава обема на

реализираната продукция. Първоначалната реакция е увеличаването на предлаганото количество стоки и услуги на същите цени. Увеличеното предлагане предполага търсенето на повече работна ръка и материали за производството. Съответно пък хората работят по-дълго и се произвеждат повече материали. Но от тук следват и по-високите разходи на производителите – за закупуването на по-големи количества материали за производство (на по-високи цени, обусловени от увеличеното търсене), а и работниците изискват по-голямо възнаграждение. Следователно производителят на стоки и услуги ще увеличи цените си, а след него “всички междинни звена по веригата, докато се стигне до крайния потребител”. Грешката е осъзната – реакцията е била неправилна. От тук нататък заплатите и цените започват да растат, завъртайки се по една възходяща спирала, която се явява следствие, а не причина за инфлацията. Ако темпът на нарастване на паричната маса намалее, то и стимулът за продукцията и заетостта ще отпадне.

Това е начинът, по който Фридман анализира инфлационния процес. Освет това той се занимава и с въпроса за страничния ефект.

“Не ми е известен случай на инфлация, която да е прекратена без междинен период на забавен икономически растеж и по-висока от обичайната безработица. Именно на това основание стигам до заключението, че не е възможно да се избегне страничният ефект на цера за инфлацията.”

Той обаче дава рецепта за смекчаването на този ефект – инфлацията да се забавя постепенно, с бавни темпове и чрез политика, предварително обявена, за да спечели доверието на обществото. Това средство не би могло да се използва при високи темпове на инфлация, поради дългия период, който е необходим за осъществяването му.

Фридман споменава и друго средство, което се предлага за смекчаването на страничния ефект – държавния контрол върху цените и заплатите. Неговото становище относно този контрол е, че той “има точно обратния ефект”.

В заключение Фридман извежда пет основни извода за инфлацията :

q Тя е монетарно явление, породено от по-бързото нарастване на паричната маса в сравнение с продукцията.

q Днес правителствата са тези, които определят количеството пари.

q Единственото лекарство за инфлацията е нарастването на количеството пари , но с по- бавен темп.

q Както развитието на инфлацията , така и “ лечението” отне-мат време.

q Церът за инфлацията има болезнен страничен ефект, който не може да се избегне.

В следващата девета глава, Фридман описва как